

NÉPRAJZ ÉS LITURGIA

Bállnt Sándor és
Radó Polkárp emlékének

Ha tájékozódni szeretnénk a liturgia tudománya és a néprajzkutatás kapcsolatáról, a néprajznak a liturgikában betöltött szerepéről, s felütjük a témába vágó újabb szakkönyveket, munkánkat kevés eredménnyel zárhatjuk. *H. Reifenberg* — egyébként kitűnő — fundamentális liturgiája — a népi áhítatformák fontosságának hangsúlyozása mellett — teljesen figyelmen kívül hagyja e két tudományág lehetséges kapcsolatát. (1) *A. G. Martimort* alapvető liturgikus kézikönyvében hiába keressük a „néprajz” címszót a tárgymutatóban; a szerző a liturgikához közel álló kutatási ágként csak a valláspszichológiát, a szociológiát, a vallástörténetet és a mélylélektant említi. (2) A néprajz és a liturgika érintkezési területén található jelenségek között is nehéz eligazodni a könyvben. A „szokás” címszónál két olyan területet említ együtt a szerző, melynek kevés köze van egymáshoz: a vallásos és a liturgikus szokásokat, valamint a szokásoknak a liturgikus törvényhozásban elfoglalt helyét. A 101. oldal 67. jegyzete az egyetlen hely a műben, ahol egy bevezető megjegyzés után — „a népi vallásosság szokásainak széles területéről nem rendelkezünk a szórványos kutatások összefoglalásával” — Martimort fölhívja a figyelmet a vallásos néprajz területén megjelent néhány fontosabb munkára. Jelentősebb mértékben föl lehetett volna használni a néprajzi kutatás eredményeit például a szentségekről, az ünnepekről, a körmenetekről, a búcsújárásról, az áldásokról és az idő megszenteléséről szóló fejezetekben. Az alapfogalmakat tárgyaló fejezetben a *pia exercitia* leírásánál Martimort megállapítja: „Az áhítatgyakorlatok lelkipásztori jelentőségét ma elsősorban az egyes keresztény országok jámborsági szokásaival kapcsolatban hangsúlyozzák. Néhány közülük még liturgikus cselekménnyé is válhat, de csak akkor, ha felépítése és értéke lehetővé teszi, hogy egy püspökség, egy rend vagy akár az egész egyház gyakorlatává tegyék.” Majd a jegyzetben hozzáfűzi: „Példa erre a XIV. században az úrnapi körmenetnek és 1951-ben a keresztségi fogadalom megújításának kiterjesztése az egész egyházra.” Ez a leírás figyelmen kívül hagyja a vallásos népszokások és a liturgia intenzív kapcsolatát, amibe — mint az úrnapi körmenetek említése is mutatja — az egyháztörténelem is szorosan beletartozik. A kutatás előrelépését bizonyítja, hogy az *Archiv für Liturgiewissenschaft* 1978. évi bibliográfiai kötete már jelentős figyelmet szentel a témának, s több más társtudomány mellett a vallási néprajz területén megjelent munkákról is részletes bibliográfiai felsorolást és rövid ismertetést közöl. (3)

A kutatás elmaradottságára utal, hogy *A. L. Mayer* *Liturgie und Volkskunde* című programadó tanulmányában már negyven évvel ezelőtt utalt a liturgika és a néprajz kapcsolatára. (4) Szerinte a szükséges kutatásokat két munkacsoport végezhetné. Az egyik „a népi jelenségeknek a liturgiához való általános és alapvető viszonyát kutatná különböző népeknél, különböző időben”, a másik pedig a speciális kapcsolatokat vizsgálná, vagyis 1. „azokat a kapcsolatokat, amelyek *thesei* (állítás, tételezés révén) keletkeztek — a) átvételek a liturgiából a népiébe, b) átvételek a népiébe a liturgiába —, és 2. azokat a kapcsolatokat, amelyek *physei*ként léteznek, amelyek tehát gyökerükben, természetüknél fogva vannak összekötve a liturgia lényegével”. Mayer összefoglalóan megállapítja, hogy „a néprajznak és a liturgikának széles területen lehet és kell együttműködnie... Ez mindkét tudományág számára gyümölcsöző volna”. Ez a kitűzött cél máig sem valósult meg, s csak megismételhetjük Mayer tanulmányának egyik bevezető megjegyzését: „Becsületesen be kell ismernünk, hogy a kutatásnak egészen az elején állunk”.

Mayer nem állt egyedül elképzelésével. *Georg Schreiber* katolikus részről több évtizeden át alapvetően meghatározta a német vallási néprajzi kutatást; munkáiban a jogtörténet, a liturgika és a néprajz fonódik össze. (5) A német kutatás a 30-as években — és a II. világháború után ismét — elsősorban a búcsújárás és a hagiográfia felé fordult. Így Mayer és Schreiber munkái a liturgia és a népi,

illetve az ún. magaskultúra kapcsolatáról máig jelentősek maradtak, s értékes anyagot és ösztönzést közvetítettek mind a liturgika, mind a néprajzkutatás számára.

Visszatekintve tehát úgy tűnik, hogy a liturgikus mozgalom a saját kárára nehezítette meg a két tudomány közti együttműködést. Bár a mozgalom jelentős mértékben előrelendítette a liturgiát, az általa meghatározott álláspontonról a népi vallásosság és a vallásos népszokások liturgián kívüli formáiról idegenkedve vett tudomást, és nehezen hajlott ezek szélesebb körű vizsgálatára. A vallási néprajz viszont a liturgikus mozgalomban látott veszélyt, mert vizsgálatainak tárgya könnyen áldozatul eshetett volna egyfajta „tisztá” liturgikus vallásosság kialakításának.

Míg *Pius Parschnak* a népi vallásosság objektív és szubjektív formáit megkülönböztető elmélete lényegében már a múlté, (6) *R. Guardini* 1918-ban írt — a kutatás szem előtt tartandó követelményeit körvonalozó — sorai ma is érvényesek. Szerinte a népi ájtatosságok „többé-kevésbé magukon viselik az egyes korok és vidékek jellegét, s közvetlen kifejezői az illető közösség elkülönült alkatainak. Az egyes ember öncélú imájával szemben még mindig egyetemesekek és tárgyilagosak, de szűkebb körűek, mint az egyház imádsága, a liturgia. Még mindig inkább az egyéni áhítat keresése jut bennük szóhoz. Éppen ezért a liturgikus élet módozatai és szabályai nem lehetnek minden további nélkül mérvadók a nem liturgikus imádságokban. Sohasem lehet elfogadni azt a követelést, hogy a liturgia legyen a közös ájtatossági élet kizárólagos módja. Ez a hívő nép lelki igényeinek félreismerését jelentené. Sőt, a liturgikus imák mellett mindig meglesznek a népi imák, melyek mindig úgy alakulnak, ahogy azt a változó történelmi, népi, társadalmi és helyi körülmények kívánják. Nagy hiba lenne a nép lelki életének értékes kincseit a liturgia kedvéért sutba dobni vagy hozzáidomítani.” (7)

A néprajzi kutatás tárgyát, a hagyományok életét — ami a vallási néprajz részterületén kérdőfőltevésséssel kapcsolatban elsősorban a vallásos néphitben és népszokásban jut kifejezésre — élő egységként szemléli. Ez az egység az egyes ember tudatában és egy adott embercsoport világnézetében gyökerezik. Ez azt jelenti, hogy a vallásos népi kultúrához és a beleágyazódott népi vallásossághoz az egyház hite és liturgiája is hozzátartozik, s ezeket olyan mértékben kell bevonni a kutatásba, amilyen mértékben az egyes ember és a közösség életét valóban — és nemcsak követelményként — meghatározzák. (8) A népi és az egyházi vallásosság, a vallásos népszokás és a liturgia közötti kapcsolat lényeges tényezője a vallásos népi kultúra megértésének. Másképpen kifejezve, „a népi kultúra sajátosságát az okozza, hogy be van ágyazva a magas kultúrába és csak az ezzel való kapcsolatának állandó figyelembevételével kutatható”. (9) A néprajzi kutatás nem csupán a népi kultúra eredetére, fejlődésére, szerepére és átalakulására vonatkozó törvényszerűségekkel foglalkozik, hanem feladatai közé tartozik azoknak a viszonyrendszereknek a vizsgálata is, amelyek szerint a népi kultúra a magaskultúrához kapcsolódik. Ebből a szempontból tehát vizsgálja a népi kultúra viszonyát az egyházhoz, többek között például részletesen elemzi azt az ismert tényt, hogy a kereszténység előtti elképzelések és szokásformák a kereszténység felvétele után is hosszú ideig tovább élnek, és az egyházi tekintély vagy átalakította (*interpretatio christiana*), vagy — mint a keresztény hittel összeegyeztethetetlen elképzeléseket — visszautasította őket. (10) Vizsgálja továbbá azokat a fejlődési irányokat, amelyek az egyház liturgiáján kívül a keresztény hit hatására a népi vallásosság és a vallásos szokások új formáihoz vezettek, s amelyek az egyes ember és a közösség életét gyakran erősebben meghatározzák, mint maga a liturgia.

A népnek az egyházban betöltött szerepére irányuló figyelem, továbbá a hívők általános papságára és az Isten egész népére kiírástott kegyelemre vonatkozó elgondolások — amelyeket a II. vatikáni zsinat az egyházzal szülő konstitúciójában fogalmazott meg (különösen a II. fejezet 12. cikkelye) — indítékul szolgálhatnak arra, hogy a népi vallásosság jelentőségét az egyházban magasabba értékeljük, mint ez az utóbbi évtizedekben történt, anélkül, hogy kétségbe vonnánk a liturgika által az áhítatformák megítélésére kidolgozott kritériumokat. Bármilyen nagy a kísértés, történelmi meghatározottságának figyelembevétele nélkül mégsem vehetjük alapul a népi vallásosságot minden áhítatforma megítélésénél. (Már a liturgikus mozgalmon belül is megfigyelhető az értelmezés változása.) (11) Ugyanakkor állítható, hogy nemcsak a liturgia, hanem a liturgián kívüli áhítatformák is igaz gyümölcsei lehetnek a keresztény életnek, még ha azok értéke lényegesen kisebb is a liturgia értékeinél. A reformáció után például éppen a liturgián kívüli áhítat-

formák határozták meg jelentős mértékben a katolikus vallásosság sok helyütt még ma is tovább élő típusát. Ha a liturgika nemcsak a liturgikus szövegek és rítusok történetét, nemcsak azok teológiai jelentését, hanem a liturgia hatását is vizsgálja — ez eddig elsősorban a népnek a liturgikus ünnepeken elfoglalt helyéről írt munkákban figyelhető meg —, akkor ez a kérdésföltevés a néprajz problematikájával találkozik.

A történelmi irányultságú néprajzi kutatások mellett napjainkban egyre inkább előtérbe kerül a jelen néprajzi vizsgálata, ami a szociológiával szorosan együttműködve — és ez a vallási néprajz számára a vallásszociológiát jelenti — a jelen egyre gyorsabban változó népi kultúráját elemzi.

Ez a változás éppen a hagyományos vallásos elképzelésekre hat elsősorban. A vallásos népi kultúra lépésről lépésre bomlik föl, alakul át vagy tűnik el teljesen. (12) A II. vatikáni zsinat is foglalkozott ezekkel a változásokkal a XXIII. János pápa által adott célkitűzéssel, az aggiornamentóval kapcsolatban, és *Az egyház a mai világban* kezdetű lelkipásztori konstitúcióban közelebbről is jellemezte a helyzetet. A zsinati dokumentum a 4. cikkelyben a világ „gyökeres társadalmi és kulturális átalakulásáról” beszél, „amely kihat a vallási életre is”. Majd a 7. cikkely így folytatja: „Az élesedő ítélőképeség megtisztítja azt a világ mágikus felfogásától s a még mindig bujkáló babonáktól, egyúttal pedig megköveteli, hogy a csatlakozás a hithez mindinkább személyes döntés legyen; ennek következtében sokakban válik eleve nebbé az érzék Isten iránt. Ugyanakkor viszont mind nagyobb tömegek gyakorlatilag elhagyják a vallást.” Az újonnan keletkező kultúra általános jellemzése után az 56. cikkelyben a Zsinat fölveti a kérdést: „Mit kell tenni, hogy a kultúrák egyre gyakoribb találkozása őszinte és gyümölcsöző párbeszédre vezessen a különböző csoportok és nemzetek között, de ne bolygassa fel a közösségek életét, ne merítse feledésbe az elődök bölcsességét, és ne mossa el a népek jellegzetességeit? Hogyan lehet fokozni az új kultúra lendületét és terjeszkedését, hogy közben veszendőbe ne menjen az őszinte ragaszkodás az örökség: a hagyományok iránt?”

Ezzel kapcsolatban figyelmet érdemel néhány részlet az 58. cikkelyből is, amelyben a Zsinat megállapítja, hogy az egyház „felhasználja a különféle kultúrák vívmányait”, hogy „minden nép körében terjessze és kifejtse Krisztus üzenetét, tanulmányozza és mélyebben megértse azt, s a liturgia cselekményeiben meg a hívők sokféle közösségének életében jobban szemléltesse. Az egyház nincs hozzátartozva kizárólagosan és elválaszthatatlanul egyetlen fajhoz vagy nemzethez, egyetlen sajátos életformához, egyetlen ősi vagy új szokáshoz sem, minthogy minden kor és minden földrész valamennyi népéhez szól a küldetése.”

A Zsinatnak a kultúra változásáról és az egyház szabadságáról szóló megállapításai között a teológiai tudományoknak, mindenekelőtt a liturgikának a vallási néprajzzal lehetséges együttműködésére is találunk utalásokat. Mind az 56. cikkely, mely a különböző néprétegek közötti „őszinte és gyümölcsöző párbeszédre” szólít föl, mind az egyháznak a szokásokhoz való viszonyára vonatkozó 58. cikkely végül is a népi kultúra és a magaskultúra kapcsolatának problémájával foglalkozik. A néprajz rendelkezik olyan módszerekkel, amelyekkel föl tudja ismerni a népi kultúra változásait, a változás okait, le tudja írni alakulását és föl tudja mérni hatásait.

A vallásos népi kultúra fejlődésének néhány fő iránya ma már — legalábbis körvonalaiiban — kirajzolódik előttünk. Az egyik oldalon a népi vallásosság egyértelmű visszaszorulását tapasztalhatjuk. Ez rendkívül differenciált folyamat, ami éppúgy kapcsolatban van az iparosodással és a városiasodással, mint a területi vallási tagozódásával és a népi kultúra egész szerkezetével. A másik oldalon a népi vallásosság formáinak átalakulását, bizonyos fokú megújulását figyelhetjük meg. A tömegkultúra felszínre alatt a népi kultúrának sok megjelenési formája maradt fenn, amely — részben rejtve, csak az éles vizsgáló szemnek fölismerhetően, részben a nyilvánosság előtt, kommunikációs eszközök közvetítésével, folklorisztikus változatban — máig él. (13) Ezeket a jelenségeket lélektani gyökereik, az átrétegződő társadalomban betöltött szerepük és szociológiai szerkezetük szerint kellene vizsgálni.

Itt arra a nagyobb összefüggésrendszerre utalunk, amelyben a vallásos népi kultúra változásai elhelyezhetők. A felsorolt négy sajátosság az egyház és a mai világ viszonyáról szóló lelkipásztori konstitúció szövegében is kimutatható.

1. *Az áthagyományozott világkép átalakulása.* Ez megkérdőjelezni látszik a hagyományos istenképet s a világertelmezés növekvő deszakralizálásához és ettől függő szekularizálásához vezet. Ez az átalakulás megnöveli a profán és a szakrális szféra helytelen dualizmusát, és a hagyományos vallásos magatartásformákat pe-rejelenésekké alakítja.

2. *A néphit és a vallásos népszokások funkciójának változása.* A letűnő társadalmi rendben a néphit egyik funkciója az ember létének értelmezése volt, amit a mindig változó, de egészében évszázadokig fennálló hagyomány nyújtott, beágyazva azt az egyház világertelmezésébe. Ez szorosan összefonódott — az állam is biztosította — a rendi társadalommal és a neki megfelelő munkaszervezettel. Ilyen keretek között a néphit és a vallásos népszokás meg tudta teremteni az egyes ember Istenhez vezető személyes útjának lehetőségét. Ezt a két funkciót, az értelmezést és a transzcendálást a néphit és a vallásos népszokás ma már egyre kevésbé teljesíti. A mai ember egy sereg új élettevékenységet talál, ezzel helyettesíti a néphit és a népszokás funkciót, illetve ennek következtében az élet értelmezése és a transzcendálás szemmel láthatóan tárgytalanná válik. A koordinátarendszer, melyen belül értelmesek voltak ezek a tevékenységek, fölbomlott: a városiasodás sok hagyományt megszüntetett — legjobban még a családi hagyomány maradt fenn —, s így a népi kultúra megértésének lehetősége is veszélyben forog. Az egyház intézménye már-már olyan egyértelműen hozzárendelődik az új társadalmi rend bizonyos rétegeihez, hogy ezáltal látszólag egészen elszakad a többitől. Az egyház és a munkavilág közti kapcsolat teljesen felbomlott, az állam pedig megszűnt az áthagyományozott rend biztosítója lenni.

3. *Bizonyos vallásos szokásformák megszűnése,* ami részben természetes következménye a városiasodásnak, a mezőgazdaságra épülő társadalmi szerkezet átalakulásának. Ezek hatására a szokásokat hordozó csoportok, mint például a nagycsalád, szomszédság, szerzetesrendek, vallásos társulatok, faluközösségek stb. sorra felbomlanak, megszűnnek.

4. *Az egyházon belüli újító mozgalmak befolyása.* A liturgikus mozgalom például éppen akkor érezteti hatását, amikor a vallásos népi kultúra sok formája az említett okok miatt kérdésessé válik, illetve felbomlik. Ezzel párhuzamosan a megújulási törekvések szellemében teljesen új lehetőségek nyílnak a túlélt formák megváltoztatására. Ezen a téren több kezdeményezés figyelhető meg: új formái vannak az imádságnak, a családi vallásosságnak, a bűcsújárásnak, a nem liturgikus istentiszteletnek. Ezek a formák lényegesen különböznek a hagyományos megnyilvánulásoktól.

A vallási néprajz számára a liturgikus konstitúcióból és az ökumenizmusról szóló dekrétumból még további feladatok is adódnak. A liturgikus konstitúció 13. cikkelyében az áhítatyakorlatok kerülnek szóba. A Zsinatnak gondja van arra, hogy ezek „legyenek összhangban a liturgiával, mintegy abból fakadjanak, és arra készítsék fel a népet; a liturgia ugyanis természeténél fogva messze fölötte áll valamennyinek”. Az áhítatformák káros vagy hasznos voltának eldöntése nemcsak a liturgika feladata; az elemzésbe be kellene vonni a vallási néprajzot is, mivel a már meglévő vagy az ezután elvégzendő vizsgálatok segítségével felvilágosítást tudna adni a kérdéses szokások keletkezéséről, történetéről és jelentőségéről.

A liturgikának a legfőbb teológiai tárgyak közé emelése és a Zsinat követelése — „a liturgiát tárgyalni kell mind teológiai és történeti, mind pedig lelki-ségi, pasztorális és jogi szempontból” (LK 16. cikkely) — a vallási néprajz figyelembevételét is ajánlja, mert a megfelelő ismeretek közvetítésével fölkészíthető a pasztorációs munkát végzőket arra, hogy helytálló, tudományosan megalapozott véleményt alakítsanak ki az egyházköztségben található szokásokról.

A Zsinatnak a Zsinat utáni liturgikus bizottságnak adott, a szentségek és a szentelmények rítusáról szóló megbízása is ajánlja a vallási néprajzzal való együttműködést. Az idők folyamán „a szentségek és a szentelmények rítusába olyan elemek kerültek bele, amelyek korunkban már nem világítanak rá azoknak természetére és céljára” (LK 62. cikkely). Föltárásukban a liturgika gyümölcsözően dolgozhatna együtt a néprajzkutatással. Ez mindenekelőtt a szentelmények megítélésére érvényes, mivel ezek egy része kereszténység előtti szokások kereszténnyé alakításával keletkezett. Az átörökölt európai keresztény hagyományok visszaszorulásával párhuzamosan az Európán kívüli szokások integrációjának növekedése.

A liturgikus konstitúció 37—40. cikkelye alapvető irányelveket fogalmaz meg az európai kultúrformákhoz kötött keresztény liturgia alkalmazásáról a különböző népek sajátosságaihoz és hagyományaihoz. „Az egyház a hitet és a közjót nem érintő dolgokban nem kívánja kötelezővé tenni a formák merev egységét, még a liturgiában sem. Sőt ápolja és fejleszti a különböző népek és nemzetek jellegzetes adottságait és örökségét. Ami tehát a népek szokásaiban nincs elválaszthatatlanul egybekapcsolva babonákkal és tévedésekkel, azt jóakaratulag mérlegeli, és ha lehetséges, teljesen érintetlenül megőrzi, sőt olykor magába a liturgiába is beépíti, amennyiben az a liturgia igazi és hiteles szellemével összeegyeztethető” (LK 37. cikkely). E részlet fölidézi azt a híres utasítást, amit Nagy Szent Gergely pápa adott Ágoston apátnak az angolszászok misszionálásakor. Eszerint a misszióknak minél teljesebben alkalmazkodnia kell az országok sajátosságaihoz és szokásaihoz. A liturgikus konstitúció 40/3. cikkelye szerint a missziós országokban a liturgikus törvények végrehajtásáról szóló határozatok megalkotásába „szakértőket kell bevonni”. Bár itt elsősorban olyan szakértőkről lehet szó, akik liturgikus és missziós szempontból számítanak szakembereknek, haszonnal működhetnek közre a munkában néprajzkutatók is. Az 1959-ben Nijmegen-Udenben a missziókról és a liturgiáról tartott tanulmányi hét egyik közleménye megállapítja: „A néprajzkutatók meggyőzően igazolták a liturgia és a helyi szokások közti kapcsolat lazaságát. De világossá vált az is, hogy hiányoznak még a különféle tudományos előmunkálatok, amik pedig nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy az alkalmazkodás kérdéseit megfelelő szakértelemmel kezelhessük. Ezért szükséges Európa keresztény hagyományainak a vizsgálata, és meg kell mutatni azokat az utakat, amelyek ezen a területen járhatók lennének. Mert az új formák átvételére irányuló tevékenység a saját hagyományok ismerete nélkül könnyen zsákutcába vezethet.” (14) Itt a néprajznak a liturgikán keresztül vezető új együttműködési lehetősége sejlik föl a missziók tudományával, ami a néprajz, illetve az etnológia és a vallástörténet régi kapcsolatait is erősíteni.

A missziós területeken ma is vannak eredeti hagyományok, bár még nem olyan régen teljesen magától értetődően ültettek át a fiatal egyházakba európai keresztény szokásokat. Hogy mennyire vállalható ezért a jövőben a felelősség, az nagymértékben függ az illetékes tudományok állásfoglalásától, ami megmutatná, milyen körülmények között keletkezett egy szokás, hogyan változott az idők folyamán, és indokolt-e az adott esetben az átvitel.

Föltehető, hogy Afrika és Ázsia országainak növekvő iparosodásával és városiasodásával belátható időn belül hasonló változások mennek végbe, mint amiket ma élünk át Európában és Amerikában. Az egységesedő világkultúra valószínűleg hasonló problémákat vet majd fel, mint amilyenekkel ma itt találkozunk. Ezért megfigyeléseink és tapasztalataink a ma még iparilag kevésbé fejlett országok és egyházaik számára is jelentősek lehetnek.

Egészen más jellegűek azok a feladatok, amelyeket az ökumenizmusról szóló dekrétum körvonalaz a vallási néprajz kutatásai előtt. A 9. cikkely szerint „különvált testvéreink lelkiületét meg kell ismerni. Ennek feltétele az igazsághoz ragaszkodó és jóakaró tanulmányozás. A megfelelő előtanulmányokkal felkészült katolikusok jobban ismerjék meg testvéreik sajátos tanítását és történetét, lelkiességét és istentiszteletét, vallásuk lélektanát és kultúrájukat.” A néprajznak — más tudományágak mellett — itt is van mondanivalója. Nélküle aligha volna lehetséges a nem katolikus egyházak vallásos népi kultúrájának megismerése. Ugyanakkor keresi a szorosabb együttműködést azokkal a szakemberekkel, akik az ortodox, az anglikán és a protestáns egyházak vallásos népi kultúrájával foglalkoznak. Ha ezzel a vallási néprajz erősen közeledik is egy egyházi néprajzhoz, ennek nem szabad beszűküléshez és egyoldalúsághoz vezetnie. Az egyházi néprajz művelése is csak az általános néprajz keretei között és módszereivel lehetséges.

A keleti egyház vallásos népi kultúráját, amely tartalmában sok rokon vonást mutat a katolikus egyház vallásos népi kultúrájával, a különböző etnikai és történelmi adottságok sokrétűségéből lehet megérteni. Erősen meghatározza a liturgia; benne a keresztény „magaskultúra” és a vallásos népi kultúra különösen szoros kapcsolatban áll egymással. Példaként említhetjük az évszázados idegen uralomhoz kötött görög-ortodox egyház vallásos népi kultúráját, ahol az egyház évszázadokig a fennmaradás egyetlen lehetőségét nyújtotta. (15)

Míg a keleti egyházak vallásos népi kultúráját a magaskultúrához való szoros kapcsolat jellemzi, a protestáns egyházak vallásos népi kultúrájának körülírásánál utalni kell a szakadásra, ami a reformációval és a vallásos szokások elutasításával az újonnan keletkező protestáns egyházak és a XVI. század vallásos kultúrája között végbement. (16) Ez a törés maig hat, de nem akadályozta meg egy új, protestáns szellemű vallásos népi kultúra keletkezését. (17) Az ökumenikus párbeszéd beható foglalkozást igényel azokkal a problémákkal, amelyek a katolikus és protestáns keresztények eltérő életmódjának kialakulásához vezettek, és amelyek valószínűleg rejtve erősebben hatnak tovább, mint ahogyan azt a külső életformák növekvő hasonlulása látni engedi. (18)

Jegyzetek: (1) H. Reifenberg: Fundamentalliturgie. I—II. Klosterneuburg, 1978. — (2) A. G. Martimort: L'Eglise en Pièrre, Tournai, 1961. — (3) W. Heim SMB: Religiöse Volkskunde. Archiv für Liturgiewissenschaft, Regensburg, 1978. 543—594. — (4) A. L. Mayer: Liturgie und Volkskunde. Liturgische Zeitschrift, 4/1931—32. 194—211. — (5) H. Schauerte: Entwicklung und gegenwärtiger Stand der religiösen Volkskundeforschung. Hessisches Jahrbuch, 72/1953. — (6) Vö.: N. W. Höslinger: Pius Parsch, kora lelkiségének megújítója. Vetera et Nova rerum liturgicarum. Bp. 1975. 272—289. — (7) R. Guardini: A liturgia szelleme. Bp. 1940. 16—17. — (8) D. Narr: Volksfrömmigkeit. Württembergisches Jahrbuch für Volkskunde. 1959/60. 68—71. — (9) K. Beitzl: Volkskunde, religiöse címszó. Lexikon für Theologie und Kirche.² 10. 854. — (10) A. Bach: Deutsche Volkskunde.² Heidelberg, 1960. 255—263. — (11) B. Neunheuser: Der Gestaltwandel liturgischer Frömmigkeit. Perennitas. Szerk. H. Rahner és E. v. Severus OSB. Münster, i. w. 1963, 162 f. — (12) H. Bausinger: Volkskultur in der technischen Welt. Stuttgart, 1961. — (13) Vö.: H. Moser: Vom Folklorismus in unserer Zeit. Zeitschrift für Volkskunde, 58/1962, 177—209. — (14) J. Hofinger: Mission und Liturgie. Mainz, 1960. — (15) Pl. R. Kriss-Kriss-Heinrich: Peregrinatio Neohellenika. Wien, 1955. — (16) H. Trümpy: Die Reformation als volkskundliches Problem. Festschrift für G. Heilfurth. Göttingen, 1969. 249—258. — (17) Vö.: pl.: K.—S. Kramer: Protestantisches in der Volkskultur Frankens. Hessische Blätter für Volkskunde, 1969. 77—92. — (18) P. J. Meertens: Vorreformatiorische Relikte in den reformatiorischen Niederlanden. Festschrift Matthias Zender, Bonn, 1972. 395—411.

Tallózó

Sok szó esett nálunk is, külföldön is az utóbbi évtizedekben a vallásos költészet ismerveiről, jellegéről, jövőjéről. Papköltőink munkásságát irodalmi fejlődésünk során mindig is megkülönböztetett figyelem kísérte. Időszerű útmutatásként s nem porlepte leletként mutatjuk most be Arany Jánosnak, egyik legkiválóbb költőnknek s legbiztosabb ítéletű esztétáknak rövid ismertetését „Kemenes költeményei”-ről. A költemények szerzője, Csecsinovicz Ferenc (1829—1905) Vas megyei parasztcsaládból született, részt vett a szabadságharcban, majd a veszprémi egyházmegye papja lett, s a kanonokságig vitte. 1860-ban, midőn Kemenes álnéven kiadott első kötetéről Arany kritikáját készítette, még alig néhány verse jelent meg, többnyire divatlapokban; ezért mondja Arany új, kevésbé ismert szerzőnek. Élete végéig verselt, Isten és az ember című gyűjteményes kötetét 1901-ben adták ki (I—II.), Ve-gyes költeményei-vel együtt, Veszprémben.

A vallásos költészetnek a múlt század közepi évtizedek nemigen kedveztek. A reformkor irodalmi harcaiban még tevékenyen részt vállaló pap-költők, mint Czuczor Gergely, Súlyánszky Antal, Tárkányi Béla stb. vagy sorra elhallgattak, vagy nem élték túl a szabadságharcot követő esztendőket. A megmaradtakat az ünnepi retorika és az erkölcsi tanítások verses parafrázisa jellemezte. Arany ismertetése előtt Kemenesnek egyik legjobban sikerült, kései költeményét másoljuk ide, az „Isten és az ember” kötet második feléből: